

Оксана Козут,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

АРХЕТИП ВОЛІ: ПРОЕКЦІЯ МАЙДАНУ

У назві антології «Лабіринт Із криги та вогню» домінують постає символіка онірії першостихій (за Г. Башляр). Можливо, «Лабіринт...» – ламінарний простір в очікуванні Тесея, який здолає Мінотавра, а ниткою Аріадни повинно стати відчуття особистістю власної самодостатності та гідності. Відтак, драматурги по-своєму вписують у космогонію світу новітню історію буття українського народу. Автори антології визначили чотири тематичні концепти: «Предтеча» (Я. Верещак «Третя молитва», О. Вітер «Ніч вовків», О. Миколайчук-Низовець «Це стається раптово», Д. Терновий «Деталізація»), «Майдан» (Н. Симчич «Ми, Майдан», О.Вітер «Лабіринт», Н.Неждана, «Майдан: потойбіч пекла», Д.Терновий, «39 або Автобус апокаліпсису») «На межі» («Каштан і Конвалія» Олега Миколайчука-Низовця, Л.Цукор «Коли вицвітають прапори», В.Купянський «Під знаком Пуй»), «Війна, якої не було» (О.Пономарева, Д.Фертиліо, «Люди й Кіборги», Н.Неждана, «OTVETKA@UA»). Це історії того як країна йшла до усвідомлення власної гідності та необхідності її захищати.

Адже свобода – право на вибір, і не лише в екзистенційній парадигмі життя чи смерті. Це право людини на самореалізацію та достойне життя. Українська історія цивілізації виписана якимось дивним і містичним чином,

спроєктована переважно на танатологічний культ. Знаковим є сам акт героїчної загибелі в ім'я певної ідеї, так само, як більшість святкувань відбувається на пошану військових поразок і трагедій. Натомість, майже відсутній дискурс епічних історій тих, хто вистояв і не злукавив бодай перед собою. Сучасність презентує циклічність повторення минулого задля засвоєння досвіду, котрий так і не вдається вповні ані пізнати, ані досягти. Здавалося б, Перша світова війна, демонструючи імперські амбіції Австро-Угорщини та Росії, мала раз і назавжди довести людству безглуздість самої ідеї збройного протистояння, його абсурдність та антигуманність. Натомість Друга світова війна постає як результат диктаторського протистояння фашизму та сталінізму, перевершує її у кілька разів за своєю жорстокістю та презентує фактично апокаліптичну картину людської цивілізації.

Європа ототожнюється із свободою та добробутом. Проте сама ідея Європейського Союзу позбавлена романтичного ореолу землі обітованої, адже чимало наших громадян вже мали нагоду досягти переваги вільного і заможного світу ринкової економіки, насамперед, через заробітчанський досвід. «Європейський вибір» України – префігурація дуалістичного / архетипного міфу боротьби Добра і Зла. Намагання змінити напрям зовнішньої політики нашої держави, схилити до співпраці з Росією, ототожнюється з репресивною системою Радянського Союзу, тотальним контролем над усіма сферами суспільного та особистого життя. Відтак, подолання абсолютного зла відбувається через руйнування соціально-політичної та культурно-економічної системи вибудованої правлячою партією. Визначним у цьому є дуалістичне протистояння кольорів, що склалося історично (білі/червоні; чорні / червоні; коричневі / червоні) та має своє продовження у сучасній політичній семантиці (голубі/помаранчеві), що в свою чергу супроводжується концептуальною зміною

вектору руху: Схід-Захід. Спільний ворог у Другій світовій війні для всього цивілізованого світу – фашизм. У сучасному пострадянському інформаційному просторі це означення закріпилося за політичними реформами, що відбулися в Україні. В один семантичний ряд російська пропаганда вибудовує образ ворога / українця / націоналіста / фашиста / іншого. Процес ідентифікації новітніх явищ сучасної політичної системи та змін, що в ній відбуваються, пояснюється російськими ЗМІ через давно відоме протиставлення незмінного ворога соціалізму – Америки та НАТО, форматуючи таким чином масову політичну свідомість.

Водночас у нашому суспільстві громадська думка вичерпала себе як соціальний механізм, а поняття честі та порядності – явище зникломе на загал. Парадоксально, але слово, як головний чинник демократичного суспільства, втратило вагу та значення. Реальність крові та жертв на Майдані 2013 року витісняє уявне (міфологізованоромантичне) сприйняття Помаранчевої революції. Майдан сьогодні засвідчив, що гра у демократію добігла кінця. Театр залишається чи не єдиним місцем, зі сцени якого ще можна апелювати до таких анахронізмів як людяність та гідність.

Практично кожна історія дійових осіб у цій антології стає певною мірою мораліте. Сюжети п'єс наповнені виразними християнськими морально-етичними сентенціями, відстежується наскрізна біблійна риторика та генерується апокаліптичний дискурс. Способи розгортання сюжетів асоціюються з притчевими наративами. Драматурги поєднують у єдину сюжетну канву розрізнені на перший погляд меседжі соціальних мереж, телебачення, розмов, намагаючись осягти у такий спосіб цілісну картину всього того, що відбувається з ними сьогодні. Вирізною є співпричетність до подій читача-глядача, адже

віртуальна реальність перемижується у свідомості людини із власними спостереженнями, пережитим та відчутим на Майдані. Відомо, що художня цінність твору у його вмінні знайти відгук у душі реципієнта, торкнувшись оголеного нерва буття. Відтак, створено літературний метатекст Майдану, що генерує, переповідає, інтерпретує та трансформує щоразу нові сенси тих самих подій, особистостей, місць, часу... Така камерність і замкнутість повторного (циклічного) проживання/пригадування вказує на потребу не лише катарсичного очищення, але й пошуку відповіді на запитання: «Як жити далі?».

У драмах презентують головним чином стани дійових осіб. Через ці стани свідомості та емоційної напруги фіксуються окремі події, постаті, локації, топоси. Драматурги вибудовують окремий хронотоп Майдану. Цікавим на нашу думку є відсутність в учасників романтичних мрій про майбутнє, що колись настане таке прекрасне і безхмарне, натомість є чіткий план дій на сьогодні, що потрібно робити за тих чи інших обставин: будувати барикади, готувати коктейлі молотова, рятувати поранених. Таким чином ламається традиційний канон, що романтизує і поетизує звичаю визвольної боротьби і змагань за «світле прийдешнє». Профануючи сам абстракт мрії як бажання драматурги моделюють реальність власне як проект майбутнього. Ще одним соціальним відкриттям образу типового майданівця став його опис: дві вищі освіти, вільне володіння кількома іноземними мовами, успішна кар'єра та прибутковий бізнес. Їм набридло бути Чужими/Іншими у власній країні.

Інфернальний образ усесвітнього зла номеновано «яниками», «тітушками», це зменшене, майже дитяче, похідне від назви псевдовеличі влади, або ж мовлене у просторіччі про правлячу партію «голубі», що аж ніяк не толерується у зв'язку з секс-меншинами. Мистець-

кий дискурс Революції Гідності спричинив народження сучасного героя. Його постать кристалізується поміж, здавалося б, безликого споживацького суспільства, де ключовий показник успішності та самодостатності – гроші та відповідність умовностям.

Історії про тих, хто йшли на Майдан – тексти про нових і справжніх людей, які не героїли на камеру заради піару, фальшивих орденів та псевдо заслуг. Так склалася їхня доля. Герої Майдану офірували свої життя заради свободи та гідності, права бути у власній країні Людиною.

У п'єсі Я. Верещака «Третя молитва» наскрізним є апокаліптичний дискурс, де твердження героїв: «Бог, як і Україна – жіночого роду» декодує семантику тексту (за Дерідою). Діалог між Загадковою і Матвієм перетворюється на його монолог-спогад, монолог-сповідь. Головне зло – «спокуси міщанські», що власне ведуть до яничарства. Той самий текст, що лине з уст батька, а потім сина має абсолютно різне семантичне наповнення. У першому випадку – це свідоме каяття за вчинки, що спричинили такий стан речей у родині та суспільстві; а в іншому – акт звинувачення, звернений до Бога. Сила ідеї (за Дж. Кошут) тут є домінантною. Драматург концептуалізує сюжет драми, він наголошує на неперобутності національного духу, який навіть через покоління покручнів (зрусифікованих сина та невістку) голосить поетичним словом (вірші внука). Третє покоління (постчорнобильське), як третя молитва – остання надія та сподівання на відродження.

*«Третя Молитва» Ярослава Верещака.
Театр Володимира Завальнюка «Перетворення». Київ, Україна*

«Ніч вовків» О. Вітра – філософська в своїй основі та притчова за структурою п'єси. Правда в сучасному світі надзвичайно амбівалентна, мінлива, багатолика та множинна. Тож так і не можна достеменно й однозначно визначити хто товариш, а хто недруг, хто герой, а хто вбивця – триває гра, де нескінченну кількість разів відбувається зміна не лише її правил, але й ролей.

П'єса Н. Симчич «Ми, Майдан» – особливий текст. Одним із головних принципів постмодернізму є презентація людського буття, позбавленого естетичних табу, де лише шкіци, окремі фрагменти реального життя. Головна концепція драматурга – текст як реальне жит-

тя, де лише справжні події, імена, люди. Таким чином автор моделює безліч реальностей у єдину Симфонію Українського Духу. Симулякри (за Ж. Бодріярром) майдану «Помаранчевої революції» зникають з першою краплею крові на київській бруківці у грудні 2013. Барикади на Інститутській, Грушевського, біля Будинку Профспілок та Банківській уже ніким не сприймаються як інсталяція, а штурм наметового містечка це аж ніяк не перформенс. Понад два мільйони людей водночас на головній площі країни – такої кількості публіки годі сподіватися навіть учасникам світового шоу.

«Ми, Майдан» Надії Симчич у постановці Ірини Кліщевської, театр «Колесо». Київ, Україна

Майдан має власний графітізм. Унікальні в своєму походженні революційні портрети Тараса Шевченка – Пророк як візуальне втілення Духу Нації. Його присутність на Майдані – свідчення єдності поколінь, цілісності українців, незламності та неперобутності наших ціннісних орієнтирів. Після відновлення бруківки на площі та прилеглих вулицях вражають намальовані на ній контури

тіл полеглих героїв Небесної Сотні. Постмодерний принцип «світ як текст» перекодифіковує розрізнені меседжі мегатекстів його учасників у «Майдан як текст».

Назва п'єси О. Вітра «Лабіринт» презентує головний символ постмодерністської культури, пропонуючи цим самим ключ для її декодифікації (міф про Мінотавра що зжирає всіх хто потрапить у Лабіринт і з якого неможливо знайти вихід). Знаковим є місце дії – «автозак», де опиняються дійові особи. Тут абсолютно всі рівні – приречені на страту. Більше немає значення соціальний статус, тут вже не важливо хто ти: вчитель історії – Антонович, студент консерваторії – Михась, французький журналіст глянцевого журналу про моду – Паскаль, VIP-повія Ксюша чи молодший лейтенант міліції Сергій, ніхто не питатиме чи ти за Майдан, чи проти. Сам факт перебування тут уже свідчить про провину. Це місце і час, коли вже немає сенсу грати призначені ролі, коли фактично втратили силу будь-які правила і панує чиясь жорстока і незбагненна воля, що одноосібно вирішує кому жити, а кому вмерти. Автозак став проекцією усього Майдану, а відтак і українського суспільства в цілому. Замкнутий простір в'язниці на колесах несподівано набуває гігантських розмірів всієї країни. Це новітній деконструкт давно відомого і знаного з історії, жахливого у своїй семантиці символу сталінізму – «чорний воронок». Хто потрапляв у нього, зникав назавжди. Це втілення репресивної системи, кровожерного Молоха, що нищить усіх хто може чинити бодай якийсь опір тоталітарній системі.

Водночас, перебування в автозаку – латентний акт ініціації – живопоховання. Публічна реальність виголошує усім в'язням смертний вирок, натомість їхнє внутрішнє «Я» прагне утвердити власні життєві цінності навіть у такій ситуації. Ця машина – метафора країни, котра нікуди не рухається, а вижити можуть лише всі разом, або

ніхто (вихід замкнуто). Складна внутрішня психологічна боротьба дійових осіб народжує нову особистість – дієву. Долається комплекс спостерігача. Травматичний досвід спричинює переосмислення власної шкали цінностей.

*«Лабіринт» Олександра Вітра у постановці Анджея Щитко.
Познань, Польща*

Журналіст модного глянцевого видання розуміє, що мимоволі втягнутий в українську революцію. Політично незаангажований чоловік опиняється в автозаку разом з прихильниками та опонентами Майдану. Тепер не грає ролі, який «брендів одяг» заховано у Паскаля в рюкзаку, що це найновіша колекція, адже тепер це лише одяг, що повинен зігріти та захистити від холоду тіло молодого юнака. Усі в'язні автозаку приймають своєрідне причастя. Напівпритомного студента консерваторії Михася (асоціюється з Архистратигом Михаїлом, який стоїть на Майдані) «лікують дорогим вином», що густо змішане з болем і страхом смерті. Автозак постає як чистилище, місце перед остаточним визначенням куди рушить душа: вгору чи вниз. Цікавий феномен, що в цій ситуації не

потрібне знання іноземної мови (деконструкт біблійної історії про будівництво Вавилонської вежі та змішання мов світу). Усі в'язні автозаку розуміють один одного без перекладача. Замкнутий простір і невизначеність ситуації ззовні актуалізує образи нічних жахів, коли ніяк не настане ранок, що подолає морок страху та небуття, що завис над усіма.

Ксюша сприймає майданівців як «обколотих бандерівців». Фактично заперечує реальність, не приймаючи її абсурдність і не виправдану жорстокість. Свідомість дівчини відмовляється сприймати те, що відбувається насправді. Воно видається їй віртуальною картинкою на екрані, за якою вона спостерігає відсторонено. Їй хочеться думати, що це відбувається не з нею і не тепер. Як можуть у центрі Європи одні люди вбивати інших лише за право вибору, за їхню Інакшість у поглядах, думках, прагненнях. Не випадково у фіналі лунає поліфонією міжнародний гімн свободи – «Марсельєза» та гімн України.

Неда Неждана у драмі «Майдан: потойбіч пекла» вибудовує власну філософію сучасного апокаліпсису. Реальність Майдану моделює Інакшість/Іншість як метатекст Самості, долаючи маргінальність через презентацію саморефлектуючого Над-Я у множинності істин реального буття. Топоніміка Майдану («на Груші», «у Профспілках»...), як і час, що вимірюється подіями (побиття студентів, перший штурм, нічний набат,...), асоціюється фактично із зупинками Хресної Дороги. На певний момент для українців це місце та люди в ньому стали центром їхньої світобудови, сакралізуючись як духовне горнило народу, де твориться самодостатня нація.

Драматург презентує образ Майдану та особистостей, що пройшли через Революцію Гідності, відображаю-

чи їх у чотирьох проекціях: світу реального, нападників, монологів і фейсбуку. Сюжет п'єси рухається від апокаліптичного до апофатичного осмислення подій, вчинків і людей, вкотре протестувавши на життєздатність християнські цінності. Інакшість та Чужість (як ворожість) презентують замкнутий просторі українства у власній державі. Метафізика присутності учасників Майдану (як цілісний знак метатексту Революції Гідності) оприявнює феномен їхнього тривання саме в цьому часопросторі (за Дерідою). Опинившись за його межами, вони знову стають менеджерами, лікарями, співаками, продавцями, вчителями, юристами та підприємцями. Не оголошена війна перетворила їх на воїнів, для яких «Воля, або смерть!»

*«Майдан Інферно» Неди Нежданої у постановці
Клемана Перетятка, театральна компанія «Колапс».
Ліон, Франція*

Д.Терновий у п'єсі «39, або Автобус апокаліпсису» презентує Слово суголосно біблійній парадигмі як творяще начало світу. Саме поезія форматує цей світ. Не-

доречна гра головних героїв у дивний експеримент у пошуках сенсу життя. Прагнучи подолати порожнечу, Павло та Олександр випробовують долю. Як архетипні герої (за Дж. Кемпбелом) вони вирушають у подорож, намагаючись пройти ініціацію та пізнати істину буття. Міський автобус, минаючи зупинки свого традиційного маршруту, щоразу відкриває нові рівні комунікації в грі-експерименті, герої якої намагаються зрозуміти та надати ваги власному існуванню. У салоні цього дивного автобуса всі розмовляють по мобільному телефону. Перебуваючи у замкнутому просторі, люди немов вилучені з цієї реальності, натомість присутні та активні у іншій, за його межами. Це наче захисна реакція свідомості – заперечення, небажання прийняти реальність. Навіть порушення звичних правил проїзду громадським транспортом не викликає занепокоєння у пасажирів автобуса. Тож люди так і не певні куди приїхали та чи варто виходити, чи слід натиснути кнопку. Життя – це завжди питання вибору.

П'єса «Каштан і Конвалія» О.Миколайчука-Низовця надзвичайно болючий і чуттєвий хеппенінг. Вражає тотальна включеність у дію драматурга і головних осіб. Вони навзаєм торують шлях до самоусвідомлення власного «Я», намагаючись узгодити –рацію та –емоцію буття. Герої пропускають крізь тонкий внутрішній світ те, що формує та визначає їх як особистість. Водночас це трагедія, причини якої знаходяться за межами сюжету. Ці люди опиняються в центрі гри вищих сил, коли всесвітнє Зло повстало супроти Світла, це архетипне протистояння Правди та Кривди. Сенс життя головної героїні – Конвалії – рятувати інші, ненароджені. Це ще одна неоголошена та невидима битва за майбутнє країни, адже жінки бояться і не хочуть народжувати на інфермальній землі.

В. Купянський у п'єсі «Під знаком Пуй» презентує діюві особи-знаки, які мають донести до глядача/читача визначену їх автором ідею – «патріот». Зміна мізансцен нагадує дитячу гру «день, день – ніч», коли слід негайно завмерти і не рухатись, аж поки ведучий не дасть команду зображати наступну фігуру. Місце дії – автобусна зупинка та пасажири. Ця локація, як і люди, щоразу трансформуються згідно логіки сюжету. Структура п'єси чітко регламентує семантично-настроєве наповнення мізансцен. УЕко як один із визначних голосів постмодернізму наполягав на значенні сміху та іронії, як єдиної сили, здатної ревізюнувати «непохитні істини». Здатність істини до самоіронії, врешті її множинність урятує людство від катастрофи абсурдності буття. Драматург творить авторський деконструкт весільно-погребального дійства, поєднуючи Ерос і Танатос у спільному обряді ініціації.

У назві останнього розділу антології «Війна, якої не було» – відчитуємо безпосереднє покликання на головний концепт філософії постмодернізму: узгодження категорії «небуття» як «буття». У драмі О. Пономарева, Д.Фертиліо «Люди й Кіборги» перекодифіковується голлівудський стандарт рятівника світу. Постмодернізм як мистецтво (насамперед візуалізації) вводить нові прийоми поетики. Кіборг – узвичаєна назва героїв у геймерському сленгу, натомість, реальність (нетривання/небуття війни) моделює цілісний образ українського воїна/героя – захисника донецького аеропорту. Семантична гра в множинність (як усталеність, певна уніфікованість/типовість) сучасного солдата творить деконструкт Над-Людини – єдиного Чоловіка-оборонця. Це архетипний образ Лицаря/ Воїна Світла, наділеного містичними властивостями та надзвичайними здібностями, який одноосібно здатен подолати Зло. Кіборг – християнська префігурація очільника Святого Воїнства – Архангела Михаїла.

Постмодернізм – синкретичне мистецтво, що поєднує слово, образ, колір, звук, дію, візуалізацію. Саме в такий спосіб презентує моноп'єсу Неда Неждана «ОТВЕТКА@UA». Своє життя головна героїня ототожнює з таймером, єдиний, кому відомо час початку та кінця. В його розмірених ударах умістилися кохання, розпач, радість, біль, смерть і нове життя. Це арія з опери «Мефістофель», листування у соціальній мережі, «Маленький принц» Сент-Екзюпері, кава-новини-музика, карате, піріжки, Париж, опера, Майдан, гібридна війна, сморід смерті та вагітність, і нестихаючий голос коханого... Жінка розуміє, що світ уже ніколи не буде таким як тоді, він назавжди розпався на «до війни» і мрії «після війни». Події на Майдані пов'язані також із встановленням ялинки – це деконструкт космогонічного міфу, адже акт постановки світу в українській традиції пов'язаний із Світовим Деревом. «Ответка» – повстання нового духу, відмова від закланості душі – народження вільної людини.

У новинах лунає суха статистика, що виголошує відомості про людські втрати. У нашому лексиконі вже утвердилися «груз 200» та «трьохсоті»... Майже щодня в АТО закінчується чийсь життєвий шлях і розсипається на друзки від болю втрати не одне людське серце.

Україна, як маргінес Європи, знезацька стала головним визначником декларованих цивілізованим світом ціннісних орієнтирів і соціально-гуманітарних прерогатив. Світова дипломатична гра щодня оплачується кредитом людської крові. Чисельність воїнів світла за роки «війни якої не було» зростає. Їхні душі утримують на краю прірви не тільки крихкий і тендітний український світ, вони голосять усій людській цивілізації незнищенне право Свободи та єдину істину Миру.